

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ІСТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Г.В.Корж, кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії ХНПУ імені Г.С.Сковороди

У статті розкривається взаємозв'язок історичної пам'яті та історичної компетентності. Розглядається зміст понять в науковій літературі. Показано, що в освітньому просторі на основі історичної компетентності формується комунікативний тип історичної пам'яті, що має когнітивне ядро, забезпечується демократичним змістом виховних практик.

Ключові слова: історична компетентність, історична пам'ять, комунікативна історична пам'ять, постконвенціональний патріотизм, національна ідентичність, мала Батьківщина.

Вимога внутрішньої стабільності і міжнаціональної злагоди висуває завдання більш чутливого відношення до світоглядного контексту складної соціально-політичної ситуації, зокрема, історичної свідомості культурно-територіальних спільнот та громадян, що складають українську політичну націю. У питанні виховання та передання пам'яті про минуле найважливіша відповідальність покладається на інститут освіти, в межах якого відбувається утвердження системи духовно-моральних цінностей та історичної свідомості наступного покоління. Досвід останнього часу довів, що історію легко спотворити, вона піддається політичній кон'юктурі, ідеологічним впливам й маніпулюванням. Критична межа зловживання історією з боку російської держави, змушує посилити увагу вітчизняної історичної дидактики до світоглядної та виховної функції історії, розробляти нові методи та підходи до конструювання та передачі історичних знань засобами освіти та виховання, котрі б сприяли формуванню модерних цінностей, як от: гідності людини, свободи, справедливості, солідарності, засадничених фундаментальним принципом прав людини та враховували плюралістичність життєвих світів, життєвих форм етнічних груп та спільнот, окремих особистостей.

Зазначимо, цей процес розпочався, але здійснюється досить суперечливо, з величезними труднощами, регресіями, перекручуваннями. Адаже в силу тривалого колоніального становища та комуністичного режиму українське суспільство, а відповідно й освітня сфера, лише переживає процес модернізації, що відбувається за умов глобалізації. Відтак ускладнює формування громадянської свідомості, конституційного патріотизму (Ю. Габермас), постконвенціонального патріотизму, політичної культури та соціальної відповідальності складна діалектика взаємодії у нашому суспільстві цінностей модерну, домодерну, антимодерну та постмодерну.

Таке становище актуалізує роль освіти як соціальної інституції у якій закладаються підвалини для формування громадянського суспільства, відбувається комунікативна раціоналізація віджилих традиційних цінностей, виховується національна зрілість суверенної особистості, яка має «мужність керуватися власним розумом» (І.Кант), спиратися на власний розум в оцінці сучасних та минулих подій. Отже, виникає важлива проблема концептуальних розмежувань історичної пам'яті та історичної компетентності у філософсько-педагогічних дослідженнях та виховних практиках.

Дослідження ментальних чинників історичної свідомості вже більш як півстоліття у філософських, соціально-психологічних, соціологічних, педагогічних аспектах стають усе більш інтенсивними і різноспрямованими. Питання історичної компетентності досліджують в рамках педагогічного підходу К. Баханов, А. Булда, Т. Ладиченко, О. Турянська, О. Удод та ін. По-новому дозволяє розглянути проблему взаємозв'язку історичної пам'яті та історичної компетентності у сфері освіти та виховання звернення до праць К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, О. Гьофе, Г. Йонаса, М. Култаєвої, Л. Кольберга, А. Єрмоленка, В. Малахова, Л. Ситниченко з філософії моралі й етики. Але проблема взаємозв'язку історичної пам'яті та історичної компетентності у сфері освіти залишилась за межами наукових досліджень.

Мета статті полягає в розкритті взаємозв'язку історичної пам'яті та історичної компетентності.

Поняття історична пам'яті стало мабуть найуживанішим в сучасній науковій та педагогічній літературі щодо позначення минулого. У постійному розширенні спектра інтерпретації історичної пам'яті як загальнолюдського, культурного, загальноосвітнього і виховного феномена фокусуються різні концептуальні підходи, теоретичні розробки наукових напрямів соціогуманітарного пізнання: філософії освіти, педагогіки, політології, етнодержавознавства, історії тощо. Незважаючи на широке вживання терміна та достатньо численні наукові дослідження, у сучасній нормативній, філософсько-педагогічній і дидактичній літературі поняття «історична пам'ять» не дістало статусу усталеної педагогічної категорії. При цьому часто у філософсько-педагогічному дискурсі як його синоніми використовуються поняття «історія» і «історична свідомість», «культурна спадщина» та інші. Так, у «Проекті Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013-2017 роки» [6], розрахованої на всі вікові групи громадян, для позначення минулого вживається термін не «історична пам'ять», а поняття «духовна єдність поколінь» і «спільна культурна спадщина». Уникнення у нормативно-правовому документі терміна «історична пам'ять» викликано фрагментованістю та конфліктністю сучасної історичної пам'яті, а також неспівмірним баченням вихідних положень державної політики пам'яті представниками владних еліт. Дійсно, надмірна політизація концепту, що можна спостерігати останнім часом, породжує страх перед національно-культурними цінностями, «національними тотожностями» (А. Валіцький), що зменшує об'єднуючий, гуманістичний та виховний потенціали модерної історичної пам'яті політичної нації. Така невизначеність у системі моральних норм та історико-культурних цінностей призводить до соціальної аномії,

правового нігілізму, кризи національної ідентичності у підростаючого покоління.

Історична пам'ять є багатоаспектним феноменом, її глибинна сутність органічно поєднує як раціональні, так і конкретно-історичні вияви. Так, на мікрорівні історична свідомість, яка виявляє себе у світі повсякденності, пов'язана з місцем народження, дитинством, малою Батьківщиною. У такій семантиці використовує поняття «історична пам'ять» Е. Сміт, коли пише: «Рідний край стає скарбницею історичної пам'яті та асоціацій, місцем, де жили, працювали, молились і боролися «наші» мудреці, святі й герої. Все це робить рідний край унікальним. Його річки, узбережжя, озера, гори й міста стають «священними» — місцями шаноби й захоплення, внутрішнє значення яких під силу збагнути тільки втаємниченим, тобто свідомим членам нації» [7, с. 18,19]. Однак, слід зауважити, історичній пам'яті на рівні повсякдення притаманні мінливість, фрагментарність, посилена експресивність, вузька спеціалізованість, статичність, ретроспективність, психоцентризм. Додамо також, що в сучасному складному суспільстві, як підкреслює Н. Луман, комунікації є зовнішніми по відношенню до системи свідомості, людина має інтеріювати вже готові смисли, транспоновані соціальними системами [3], зокрема й такою системою, як освіта. Це посилює значущість історичної компетентності, на основі якої формується комунікативний тип історичної пам'яті, що має когнітивне ядро, забезпечується демократичним змістом виховних практик, вихідним пунктом яких є уявлення про минуле фактично або потенційно зрілих осіб та регулятивний принцип відповідальності.

Поняття компетентності запозичене із західної педагогічної лексики й останнім часом є предметом дослідження багатьох науковців, міжнародних організацій, які виробляють свої рекомендації щодо формування компетентності. Здебільшого компетентність визначається як «... спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби,

кваліфіковано здійснювати діяльність у будь-якому напрямку, виконувати завдання або роботу» [4, с. 5].

Під історичною компетентністю розуміється інтегративна морально-етична якість світоглядного самовизначення особистості, що характеризує здатність особистості усвідомлено ставитися до історичної пам'яті як частини культурного капіталу людини й нації, формувати на основі раціоналізації історичної пам'яті соціально-моральну позицію, що об'єктивується у постконвенціональному патріотизмі, навичках громадянській активності та буденній життєдіяльності, здійснювати осмислений, а отже, відповідальний вибір власного майбутнього, а також майбутнього нації, держави та людства у цілому.

Історична компетентність як загальна здатність пізнавати минуле базується на знаннях, досвіді, здібностях, набутих завдяки навчанню. Її складовими є компетентності: хронологічна – передбачає орієнтування в історичному часі; просторова – передбачає вміння орієнтування в історичному просторі; інформаційна – передбачає вміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, виявляти різні точки зору, критично аналізувати; логічна – передбачає вміння визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснень історичних фактів, явищ, процесів; аксіологічна – передбачає вміння формулювати оцінки і версії історичних подій відповідно загальнолюдських цінностей певного часу та певної групи людей [1].

Як відомо, ідеалом виховання є різнобічно і гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку і самовдосконалення [5]. Безумовно, умовою виконання цього завдання є наявність у особистості історичної компетентності як реальної здатності на основі здобутих історичних знань та сформованого історичного мислення адекватно і відповідально здійснювати селекцію

історичної пам'яті соціальних груп. Отже, історична пам'ять та історична компетентність утворюють єдність об'єктивного і суб'єктивного, структури й індивіда, яка орієнтує на виявлення і застосування як об'єктивних чинників, що визначають зміст історичної свідомості особистості в сучасних умовах, так і суб'єктивних.

На відміну від історичної пам'яті, що притаманна життєвому світу, історична компетентність рефлексує щодо належного, а отже, цінностей, а також загальних принципів, регулятивних ідей, до яких відноситься ідеї свободи, справедливості, солідарності, засадничені фундаментальним принципом прав людини. Як відомо, належне не зводиться до буття, і за будь-якою спробою вивести належне з природи, життєвого світу, обґрунтувати мораль гетерономно (з релігійних заповідей, встановлених правових норм, підкорення існуючим авторитетам), криється небезпека «натуралістичної хиби» (Дж. Мур). Проте, не аналізуючи самої логіки формування історичної пам'яті, тобто історичність буття людини, виникає інша пастка, «ідеалістичної» (Д. Бюлер), або «нормативістської» (О. Гьофе) хиб. У цьому разі історична компетентність втрачає під собою твердий ґрунт життєвого світу, перетворюючись на сукупність відірваних від життя ідей, що не мають жодного стосунку до реальної дійсності.

Історична пам'ять та історична компетентність на макрорівні співвідносяться як національно-культурні цінності та універсальні норми всесвітнього громадянського суспільства. У цьому контексті слухним є твердження М. Култаєвої, згідно з яким «онтологічне дистанціювання від національного рівня дає змогу посилити увагу до його репрезентацій у більш складних синтезах» [2, с. 143]. Відтак історичну компетентність, яка притаманна модерному типу історичної пам'яті, характеризує високий рівень публічності в обговоренні спірних питань історичної пам'яті соціальних груп та раціональність діалогу, що розвиває, поглиблює простір історичної пам'яті та

перешкоджає змішанню індивідуального, етнокультурного, національного та глобального рівнів історичної пам'яті.

Отже, історична пам'ять існує на різних соціальних рівнях, але лише єдність суспільного й індивідуального вимірів визначають її екзистенційні та соціокультурні смисли. В окремій людині переплітаються усі прояви (раціональні та ірраціональні) і рівні (макрорівень, мезорівень, макрорівень) історичної пам'яті. В сфері освіти й виховання лише на раціональних засадах, на основі історичної компетентності людини та суспільства можна забезпечити єдність усіх проявів історичної пам'яті та виховання на її основі постконвенціонального патріотизму та модерної національної ідентичності.

Література:

1. Баханов К. О. Концептульні засади дидактичної складової концепції шкільної історичної освіти в Україні. Режим доступу - <http://vuzlib.com/content/view/238/84/>
2. Култаєва М. Контури європейського громадянського суспільства і українська реальність // Цінності громадянського суспільства і моральний вибір: український досвід. – К.: Етна-1, 2006. – С. 143–151.
3. Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах / Ніклас Луман [пер. з нім. М. Бойченко, В. Кебуладзе]. – К.: Дух і літера, 2011. – 336 с.
4. Пометун О. І. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді / О. І. Пометун // Історія та правознавство. -2005. - №10. – С. 4 -6.
5. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство оборони України, Міністерство культури і туризму України, Міністерство освіти і науки України / Наказ 27.10.2009 N 3754/981/538/49 – Режим доступу <http://osvita.ua/legislation/other/5397/>
6. Проект Концепції «Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013–2017 роки. – Режим доступу [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2011\(12\).proekt.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2011(12).proekt.php)
7. Сміт Е. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука. — К.: Основи, 1994. — 224 с.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ И ИСТОРИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ: ПРОБЛЕМА ВЗАИМОСВЯЗИ

Корж А.В.

В статье раскрывается взаимосвязь исторической памяти и исторической компетентности. Рассматривается содержание понятий в научной литературе. Показано, что в образовательном пространстве на основе исторической компетентности формируется коммуникативный тип исторической памяти, которая имеет когнитивное ядро, обеспечивается демократическим содержанием воспитательных практик.

Ключевые слова: историческая компетентность, историческая память, коммуникативная историческая память, постконвенциональный патриотизм, национальная идентичность, малая Родина.

HISTORICAL MEMORY AND HISTORICAL COMPETENCE: TO A PROBLEM OF CORRELATION

Korzh A.V

Correlation of historical memory and historical competence is disclosed in the article. Maintenance of concepts is examined in scientific literature. It is shown that in educational space on the basis of historical competence is formed the communicative type of historical memory, which has a cognitive kernel, is provided by democratic maintenance of educator practices.

Key words: historical competence, historical memory, communicative historical memory, post-convention patriotism, national identity, small Motherland.